

H. K. Riikonen

Spinozaa Pohjolassa

Vesa Oittinen (toim.), *Spinoza in Nordic Countries / Spinoza im Norden*. Philosophical Studies from the University of Helsinki 5. Helsinki 2004. 281 sivua.

Ruotsalainen filosofianhistorioitsija Hans Larsson julkaisi vuonna 1931 liki 540-sivuisen yleisesityksen Spinozasta¹. Teoksensa esipuheessa Larsson viittasi aikaisempiin skandinaaviisiin tutkimuksiin Spinozasta. Näistä merkittävimpanä hän mainitsi tanskalaisen Harald Høffdingin teoksen *Spinoza's Ethica* (1918) sekä muutamia muita, varhaisimpana Pehr Assarssonin teoksen *Om Spinozas statslära och dess förhållande till Hobbes' och Rousseaus* (1864), jota hän luonnehti sanalla *klok*. Larsson

rakensikin oman esityksensä osittain vertailujen varaan: vertailukohteina olivat varsinkin Kant ja Bergson. Etenkin kirjansa viimeisessä luvussa, otsikoltaan ”Varia”, Larssonilla oli useita vertailukohteita Rousseau'sta eräisiin pohjoismaisiin ajattelijoihin. Yksi alaluku oli omistettu Goethen Spinozalta saamiin vaikutteisiin.

Spinozan *Etiikan* vuonna 1994 suomentaneen Vesa Oittisen toimittaman artikkelikokoelman *Spinoza in Nordic Countries / Spinoza im Norden* esipuheessa mainitaan Larssonin

teos, joskaan sitä ei lähemmin käsitellä. Artikkelikokoelma täydentää ja syventää monin tavoin Larssonin antamaa kuvaa Spinozan merkityksestä Pohjoismaissa. Kokoelma on paitsi kieliltään myös sillä tavalla kaksijakoinen, että osa artikkeleista tutkii Spinozan tuntemusta ja vaikutusta Pohjolassa (tai ehkä pikemminkin voisi sanoa pohjoisemmissa maissa), osa puolestaan on uutta pohjoismaista Spinoza-tutkimusta. Tällaisessa heterogeenisyydessään teos on tyyppillinen artikkelikokoelma, jonka

ovat sanelleet yksittäisten tutkijoiden intressit, mutta siinä on myös sen arvo: lukija saa sekä historiallista näkökulmaa Spinozan tuntemuksen vaiheisiin että tuntumaa Spinozan ajattelun tällä hetkellä aktuelleiksi koettuihin aspekteihin.

Spinozan kriitikkoja ja puolustajia

Teoksessa on lähemmin esillä toistakymmentä skandinaavista ja saksalaista filosofia, joita tarkastellaan heidän suhteessaan Spinozaan. Oman artikkelinsa ovat saaneet tanskalainen Niels Steensen eli Steno (Olli Koistinen), ruotsalainen, Greifswaldissakin toiminut Thomas Thorild (Carola Häntsch), huomattavan kansainvälisesti suuntautunut Wilhelm Bolin (Vesa Oittinen), tanskalainen C. N. Starcke (Manfred Walther) ja norjalainen ekofilosofi Arne Naess, josta kirjoittanut Kari Väyrynen pohtii paitsi Naessin Spinoza-tulkintoja myös yleisemmin

Spinozan relevanssia ekofilosofian kannalta. Bodil Marie Thomsen tarkastelee Lars von Trierin elokuvia paljolti Kierkegaardin valossa. Vasta artikkelin lopussa ryhdytään rakentamaan kehystä *Breaking the Waves*-elokuvalle Deleuzen Spinoza-tulkintojen valossa. Artikkelin on kyllä kiinnostava, mutta eroaa näkökulmiltaan teoksen muusta aineistosta. Sangen huomattavan osan teoksessa on saanut Nietzsche, jota tarkastellaan kolmessa artikkelissa (Fredrika Spindler, Thomas Brobjer ja Jukka Laari, joista viimeksi mainittu ottaa huomioon myös Hegelin), kaikkiaan 50 sivun verran. Arto Repo tarkastelee Spinozaa ja Leibnizia, kun taas Mikko Salmela on keskittynyt selvittämään emotionaalisesta autenttisuudesta nykyään käytyä keskustelua, kunnes artikkelin lopussa tämä keskustelu sidotaan myös Spinozan ajatteluun.

Spinoza on aiheuttanut useita kiinnostavia kiistoja. Keskeinen pohjoismainen väittelijä näissä kiistoissa

oli runoilija Thomas Thorild. Litiganttina hahmona Thorild osallistui kirjallis-esteettisiin, poliittisiin ja tiedepoliittisiin kiistoihin niin Ruotsissa kuin Saksassakin. Carola Häntsch esittelee nämä kiistat erityisesti sen valossa, mikä merkitys Thorildin kiinnostuksella Spinozaan niissä oli. Häntsch antaa myös havainnollisen kuvan niistä vaikeuksista, joita Thorildin tutkimisessa on.

Carl-Göran Heidegren tuo artikkelissaan esille useita pohjoismaisia yliopistotutkijoita, jotka 1800-luvun lopulla ottivat kantaa niin sanottuun psykofyysiseen parallelismiin, toisin sanoen ajatukseen siitä, että ”ei ole olemassa mitään ruumiillista, mitä ei voisi pitää myös sielullisena, eikä sielullista, mikä ei olisi tajuttavissa myös ruumiilliseksi”, kuten Magnusson ja Gerholm ovat sen määritelleet². Heidegrenin artikkelissa tarkastellaan tanskalaisten Harald Høffdingin ja Kristian Kromanin, suomalaisten Thiodolf Reinin ja Edvard Westermarckin, norjalaisen

Kristian Birch-Reichenwald Aarsin ja ruotsalaisen Vitalis Norströmin näkemyksiä. Parallelismin puolustajia näiden joukossa olivat Høffding ja Westermarck, vastustajia tai kriitikoita Kroman, Rein ja Aars. Norström puolestaan sijoitti Høffdingin historiallisiin yhteyksiinsä.

Psykofyysinen parallelismi on esillä myös Manfred Waltherin artikkelissa, jossa muuten perin kiinnostavaa on selvitys C. N. Starcken tavasta etsiä Spinozan filosofian erityisiä juutalaisia elementtejä. Starckelle Spinoza oli ”juutalainen profeetta modernissa hahmossa”; Spinozalla oli nimittäin voimakas ”oikeudenmukaisuuden tunto, joka

löytyy niin erinomaisessa määrin juutalaisen kansan parhailla edustajilla”, kuten Walther siteeraa Starckea.

Nietzschen merkitys

Kuten edellä todettiin, Nietzsche on saanut teoksessa sangen suuren osuuden. Se on aiheellista paitsi Nietzsche-tutkimuksen kannalta myös sikäli, että uudempi kiinnostus Spinozaan on tapahtunut paljolti juuri Nietzschen kautta, kuten teoksen toimittaja alkusanoissaan huomauttaa. Tähän nähden on paradoksaalista, että – mikäli Thomas Brobjerin tutkimustulos on oikea – Nietzsche ei itse lukenut alkuperäisiä Spinozan tekstejä,

vaikka mainitsikin tämän edeltäjänään ja kommentoi tätä; Brobjerin mukaan Nietzsche sai tietonsa Spinozasta välikäsiensä kautta, erityisesti Kuno Fischerin teoksesta *Geschichte der neuern Philosophie* (osa I.2., 1865). Nietzschen suhde Spinozaan on sinänsä ollut esillä useissakin tutkimuksissa, kuten Brobjerin asiaa koskevasta alaviitteestä käy ilmi. Kaksi muuta kirjoittajaa, Fredrika Spindler ja Jukka Laari, eivät viittaa tähän tutkimuskirjallisuuteen lainkaan eivätkä ota kantaa siihen, onko Nietzsche lukenut suoraan Spinozaa vai ei; he pyrkivät lukemaan Nietzscheä suoraan tämän teksteistä ilman aikaisemman tutkimuksen tuloja. Mainittakoon tässä, että laa-

jassa Spinoza-kirjassaan Hans Larsson viittasi Nietzscheen lähinnä vain Spinozan vapaan ja viisaan tyyppiä (*homo liber, homo sapiens*) käsitellessään ja silloinkin ehkä enemmän eroja painottaen³.

Skandinaavisia spinozisteja Venäjällä

Varsinaisena löytönä voidaan pitää sitä materiaalia, jota Igor Kaufman esittelee teoksen päättävässä artikkelissa ”Scandinavian Spinozists and Russia”. Alaotsikkonsa mukaisesti se on bibliografinen raportti, mutta eräänlaisena kommentoituna luetelona se esittelee Suomessa hyvin

vähän tunnettua aineistoa. Kirjoittaja käy läpi, mitä skandinaavisista spinozisteista on sanottu venäläisissä ensyklopedioissa vuodesta 1847 1920-luvulla julkaistuun Granat-instituutin ensyklopediseen sanakirjaan (se oli viimeinen, joka julkaistiin ilman neuvostosensuuria). Näissä ensyklopedioissa esiteltyjä skandinaavisia spinozisteja olivat Steno, Thorild, Bolin ja Høffding. Kiinnostavimpana Suomen kannalta voidaan pitää Wilhelm Bolinin Spinoza-kirjan venäjännöksen (1899) arvostelujen esittelyä. Teoksen kääntäjistä ei mainita (ehkä kääntäjää ei tiedetä). Samoin esitellään Høffdingin teosten käännökset ja niiden arvostelut. Bolinin kansainvälisyyttä

osoittaa myös se Vesa Oittisen tutkielmassaan esille tuoma seikka, että Bolinin Spinoza-kirja johti kirjeenvaihtoon hollantilaisen Spinoza-tutkijan K. O. Meinsman sekä saksalaisen Wilhelm Meyerin kanssa.⁴

Vesa Oittisen toimittama teos keskittyy filosofeihin, joista muutamilla oli myös kaunokirjallista tuotantoa. Esityksen ulkopuolelle ovat jääneet kirjailijat, joilta voisi myös löytää kiinnostavaa materiaalia. Eriytyisen keskeinen olisi tällöin jo edellä Hans Larssonin yhteydessä mainittu Goethe, jonka yhteydet Spinozaan innoittivat V. A. Koskenniemen sangen kaunopuheiseen esitykseen⁵. Suomalaisen runouden piirissä varsinkin

Eeva-Liisa Manner on ollut vaikuttanut Spinozan hahmosta ja filosofia⁶. Suomen osalta voisi huomiota kiinnittää myös Høffdingin vastaanottoon⁷. Mutta tällaisenaan *Spinoza in Nordic Countries / Spinoza im Norden* on joka tapauksessa huomattavan arvokas lisä tutkittaessa filosofisten aatteiden liikkumista Keski-Euroopasta Pohjolaan.

Viitteet

1. Hans Larssonin merkitystä on painottanut Hans Ruin. Ruin korosti Larssonin ajattelun ja kielen selkeyttä, joka oli ”suoraan Skånen Söderslättin arkipäivästä ammennettu” ja henkistä sivistystä, ”joka osittain on peräisin sikäläisestä

vanhasta talonpoikaiskulttuurista, osittain kaikesta Lundin liikkumattoman taivaankuvun alla viihtyvistä ja kehittyvästä dialektis-älyllisestä ajattelusta.” Hans Ruin, *Avoim ja suljettu käsi*. Suom. Eila Pennanen. WSOY, Helsinki 1964, 33–4. Larssonilta suomennettiin 1910- ja 1920-luvulla useita (kansantajuisia) teoksia, kuten *Psykologia* (1916) ja *Kreikan filosofia* (1926).

2. T. R. Gerholm & S. Magnusson, *Ajatus, aate ja yhteiskunta. Länsimaisten aatteiden ja tieteitten, poliittisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien vuorovaikutus antiikista nykyaikaan*. (Idé och samhälle, 1966.) Suom. Kai Kaila. WSOY, Helsinki 1983, 304.
3. Hans Larsson, *Spinoza*. Bonnier, Stockholm 1931, 156–8, 164–8; vrt. myös 11–2.
4. Bolinin kansainvälisyyttä osoittaa myös se, että vaikka hän olikin monin tavoin kiinnostunut teatterista, hän suhtautui negatiivisesti työhön suomenkielisen teatterin hyväksi, ks. Juha Manninen &

Georg Gimpl, Prometheus paitsiossa? Andreas Wilhelm Bolin ja taistelu valituksen puolesta. Teoksessa *Kuka oli Wilhelm Bolin?* HYK, Helsinki 1991, 18.

5. Ks. V. A. Koskenniemi, *Nuori Goethe. Elämä ja runous*. WSOY, Helsinki 1932, 223–30, 321–33, erit. 226–7, jossa esitetään vertailu Goethen ja Spinozan välillä; *id.*, *Goethe. Keskipäivä ja elämänilta*. WSOY, Helsinki 1944, 49–51.
6. Ks. Tuula Hökkä, *Mullan kirjoitusta, auringon savua. Näkökulmia Eeva-Liisa Mannerin runouteen ja sen modernisuuteen*. SKS, Helsinki 1991, 59–61 & *passim*.
7. Høffding oli Suomessa varsin tunnettu 1910- ja 1920-luvuilla, jolloin häneltä suomennettiin useita teoksia.